

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 331.526:330.101.2

Ю.П. Владика

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ ЗЕРНА З УРАХУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

Досліджено особливості екологізації виробництва зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами, застосування економічного механізму стимулювання виробництва екологічно чистої продукції. Доведено, що для екологобезпечного функціонування сільськогосподарських підприємств-виробників зерна, підвищення їх ефективності, інвестиційної привабливості і конкурентоспроможності необхідне дотримання вимог екологічної безпеки, орієнтація на екологічний розвиток.

Вступ. Інтенсифікація сільського господарства сприяє збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, однак нерідко негативно впливає на агросистему, навколишнє природне середовище та здоров'я населення. Усунути негативний вплив на природні ресурси можна переведенням сільськогосподарського виробництва на екологобезпечний напрям розвитку з використанням природозберігаючих техніки, технології та організації виробничих процесів, що підвищить інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств для вітчизняних та іноземних інвесторів [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем економічного відтворення природних ресурсів в аграрній сфері, інвестиційної привабливості агропромислового виробництва присвятили наукові праці такі вчені, як: Ю.О. Луценко, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, В.М. Трегобчук, Ю.М. Хвесик, П.М. Макаренко, В.Я. Амбросов, Є.В. Мішенін, М.М. Федоров, Л.Ю. Мельник, М.І. Кисіль, О.Д. Гудзинський, П.І. Коренюк та ін. Однак ряд питань, пов'язаних з особливостями екологізації виробництва зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами, раціональним використанням та відтворенням земельних ресурсів, інвестиційної привабливості екологічно орієнтованих виробників сільськогосподарської продукції потребують додаткових досліджень.

Метою статті є дослідження напрямів підвищення ефективності виробництва зернових сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням екологічної складової, залучення інвестицій у виробництво екологічно чистої продукції та відтворення земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок високої господарської освоєності земельного фонду України (72,2%, рівень розораності – 57,1%, у тому числі сільгоспугідь – 79,8%) й екстенсивного використання продуктивних угідь посилюється деградація земель; ґрунти втрачають свою родючість і виснажуються. За даними Державного агентства земельних ресурсів України, 13,2 млн. га сільськогосподарських угідь зазнають водної ерозії, 19,3 млн. га – вітрової, ще 10,7 млн. га деградує внаслідок підвищеної кислотності, 3,9 млн. га засолені і солонцюваті, 3,6 млн. га заболочені і перезволожені. Площа ріллі, яка деградує внаслідок ерозії, протягом останніх 25 років збільшилась на третину. І щорічно ця деградація розширюється на 90-100 тис. га, а вміст гумусу в ґрунтах знижується на 20%. Порівняно з 1960 р. втрати гумусу зросли в 3-4 рази, що прискорює дефляційні та деградаційні процеси в ґрунтах [11].

Деградація та забруднення навколишнього природного середовища – це наслідки надмірного залучення земельних ресурсів до використання в аграрній сфері, зростання антропогенних навантажень на них до критичних рівнів, захоплення природо-перетворювальною діяльністю, порушення екологічно допустимих співвідношень, з одного боку, між так званою “дикою природою” і сільськогосподарськими угіддями, з другого, – між орними землями, природними кормовими угіддями й багаторічними насадженнями, а з третього, – між лісовими та сільськогосподарськими угіддями. Вони ж, у свою чергу, зумовлені суто технічною концепцією розвитку АПК, екстенсивною енерго- і ресурсомісткою моделлю ведення аграрного виробництва.

В умовах подальшої інтенсифікації сільського господарства необхідно впроваджувати екологічно чисте виробництво сільськогосподарської продукції, сутність якого полягає в забезпеченні відтворення природних ресурсів (грунту, води тощо) у стан, даний природою або такий, що не перевищує гранично допустимих рівнів забруднення [10]. Основні напрями екологізації агропідприємництва є:

- зменшення порушення структури і ущільненості ґрунту, забезпечення відновлення його водного і повітряного режимів;
- скорочення втрат гумусу і поживних речовин у ґрунті, зменшення хімічного навантаження на біоценоз за рахунок внесення оптимальних доз мінеральних і максимального використання органічних добрив;
- запобігання ерозії ґрунтів, проведення запобіжних заходів та відтворення деградованих земель;
- науково обґрунтоване застосування меліорації земель, особливо зрошення і осушення;
- впровадження еколого-безпечних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Використання в рослинництві енергонасиченої техніки і відповідного набору сільськогосподарських машин дає змогу значно підвищити продуктивність праці. Проте внаслідок їх великої маси і багаторазових проходів по полю в процесі виконання сільськогосподарських робіт ґрунт сильно ущільнюється і руйнується його структура. Деградація ґрунту спричинює зниження врожайності пшениці до 40%, кукурудзи – до 33%, картоплі – до 27%. Внаслідок цього близько 40% мінеральних добрив і 18% пального витрачається непродуктивно, підвищується собівартість сільськогосподарської продукції [7].

Найважливішою умовою екологізації виробництва сільськогосподарської продукції є забезпечення позитивного і бездефіцитного балансу гумусу. За даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» НААН України, запаси гумусу в ґрунтах України за минулі 100 років зменшилися в середньому на 25-30%, а за останні 20 років – на 10-15% [4]. З підвищенням рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва втрати гумусу зростають, і сьогодні щорічні його втрати становлять у середньому близько 1 т на гектар, або понад 30 млн. т з усієї площі орних земель. Розрахунок балансу гумусу в ґрунті за сівоzmінами складається з його втрат і утворення (табл. 1) [7]. Якщо виходити з того, що втрата гумусу внаслідок інфільтрації компенсується надходженням органічної речовини з посадковим матеріалом за рахунок продуктів життєдіяльності ґрунтових організмів, то основними статтями балансу гумусу в ґрунті є:

- винос гумусу в процесі ерозії ґрунтів за рахунок стоку поталих, зливових вод і дефляції;
- мінералізація (втрата) гумусу за рахунок виносу азоту з врожаєм сільськогосподарських культур;
- надходження органічної речовини в ґрунт за рахунок розкладання рослинних залишків і фіксації азоту бобовими культурами;
- накопичення гумусу за рахунок внесення органічних добрив.

Таблиця 1

Динаміка врожайності та виносу гумусу під посівами сільськогосподарських культур

Культури	Врожайність, ц з 1 га	Винос (накопичення) гумусу, т з 1 га
Озима пшениця	20	-0,43
	30	-0,70
	40	-0,97
Яра пшениця	20	-0,55
	30	-0,88
	40	-1,15
Ячмінь	20	-0,40
	30	-0,71
	40	-0,96
Горох	10	+0,02
	20	-0,09
	30	-0,28
Кукурудза на зерно	20	-0,67
	40	-1,40
	60	-2,12
Однорічні трави на сіно	20	+0,09
	40	-0,05
	60	-0,13
Цукровий буряк	200	-1,36
	300	-2,06
	400	-2,77
Картопля	100	-0,57
	200	-1,16
	300	-1,76
Соняшник	10	-0,60
	20	-1,27
	30	-1,97
Багаторічні трави на сіно	20	+0,50
	40	+0,71
	60	+0,90
Льон-волокно	3	-0,18
	5	-0,34
Овочі (томати)	100	-0,35
	200	-0,76
	300	-0,86
Силосні та зелені корми з кукурудзою (сумішки)	100	-0,23
	100	-0,52
	100	-0,86

Для забезпечення бездефіцитного вмісту гумусу в ґрунтах України, крім застосування органічних добрив, використання залишків побічної продукції рослинництва для поповнення органічної речовини у ґрунті, зменшення втрати гумусу можна досягти за рахунок мінімізації обробітку ґрунту, збільшення площі багаторічних трав, оптимізації співвідношення в сівозмінах просапних культур та суцільного посіву, застосуванням хімічних меліорантів (вапна, дефекату, гіпсу та ін.), що зумовлюють закріплення гумусу на поверхні мінеральної частини ґрунту. Впровадження інтенсивних природозберігаючих технологій вимагає значних додаткових витрат для відновлення родючості ґрунту і є основою раціонального природокористування, що зумовлює підвищення продуктивності земельних угідь [6].

Ґрунтозахисні системи землеробства з розширеним відтворенням родючості ґрунтів із специфічним інструментом інвестиційної та інноваційної діяльності дозволяють підвищити урожайність сільськогосподарських культур на 70-110% порівняно з традиційними системами обробітку. Крім того, їх застосування зменшує обсяги затрат капіталу на сільськогосподарське виробництво, зокрема скорочуються витрати на паливе (у 2 рази), пестициди (у 5 разів), трудові витрати (у 2 рази).

Управління інноваційною діяльністю при впровадженні ґрунтозахисних систем землеробства у сільському господарстві охоплює практично всі підходи до системи інновацій. При цьому відбувається процес науково-технічної зміни технології й

організації праці. Згідно з розрахунками вчених щодо впровадження ґрунтозахисної системи землеробства на загальнодержавному рівні найбільший відсоток капіталовкладень від загальної суми витрачається на виробництво ґрунтозахисної системи машин (39%), забезпечення міңдобривами (27%). Витрати на інфраструктуру інноваційного проекту складають 0,03-0,19% витрачених капіталовкладень.

В умовах перетворення аграрних відносин різко підвищується роль економічного механізму регулювання земельних відносин: фінансування, кредитування, ціноутворення, оподатковування, страхового захисту. Надійність і обґрунтованість його елементів є визначальною у регулюванні цих відносин. Ефективність елементів економічного механізму регулювання земельних відносин при наявності обґрунтованого організаційно-адміністративного і правового забезпечення зможуть привести до формування надійної основи раціонального землекористування в сільському господарстві. Економічний механізм припускає дотримання таких основних умов [3]:

- комплексність використання земельних угідь, меліоративних і природоохоронних систем;
- надійність зв'язків регіональних органів управління і служб інфраструктури, землекористувачів незалежно від форм власності та умов господарювання;
- концентрація ресурсів з метою будівництва та експлуатації ґрунтозахисних, меліоративних, природоохоронних об'єктів, споруд і проведення великомасштабних заходів;
- обов'язкова компенсація нанесеного екологічного і виробничого збитку;
- стимулювання поліпшення і збереження земель, забезпечення екологічної рівноваги в агроландшафтах, агросистемах.

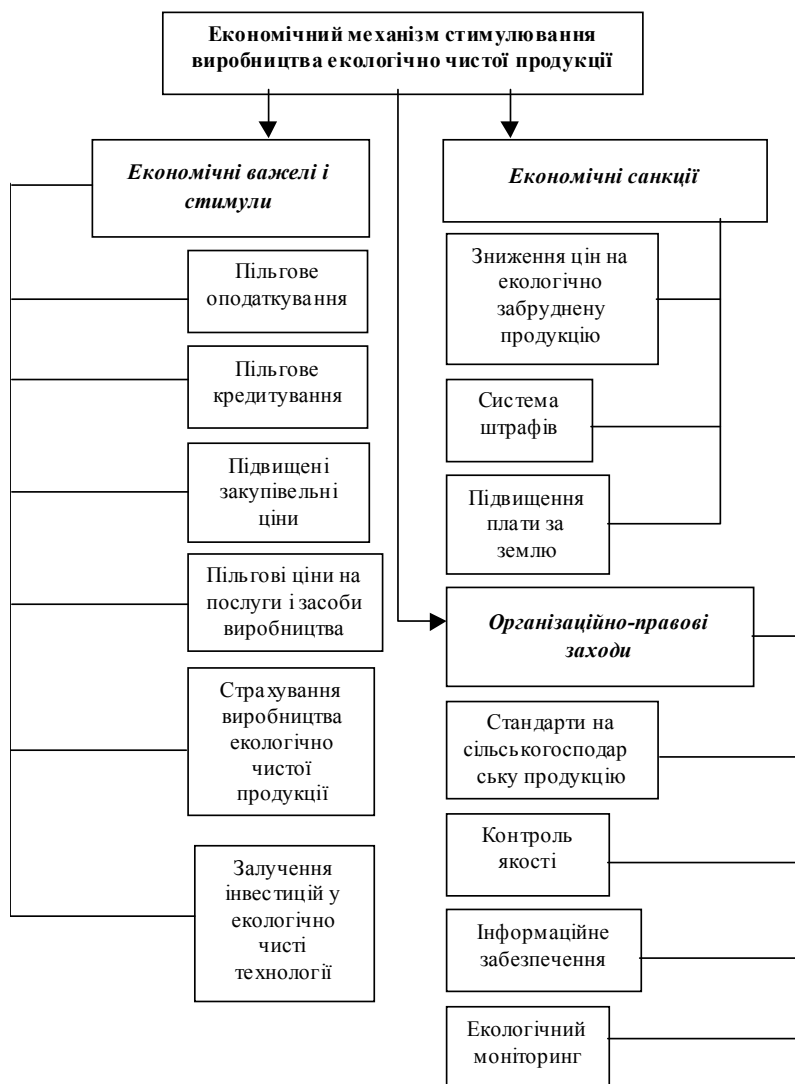
Джерела фінансування систем заходів щодо використання та охорони земель повинні формуватися за рахунок: державного та регіональних бюджетів, адміністративних районів та господарств; спеціальних позабюджетних державних та інших фондів. З цією метою використовуються позабюджетні державні фонди, що створюються з метою фінансування комплексу заходів з охорони земель, будівництва й експлуатації ґрунтозахисних, меліоративних систем та інших природоохоронних заходів. Джерелами їх формування є надходження від підприємств, установ, організацій, громадян (у тому числі: плата за використання земель, компенсаційні платежі за заподіяний екологічний збиток, штрафні санкції за екологічні правопорушення, екологічні податки й інші грошові надходження) [8, 9]. Ефективний економічний механізм раціонального землекористування передбачає: гнучку систему стимулювання за поліпшення екологічного стану земельних угідь шляхом установлення податкових та інших пільг, наданих підприємствам, організаціям, установам, громадянам при забезпеченні якості земель, що відповідає екологічно обґрунтованим нормам; звільнення від оподатковування прибутку, інвестицій, що спрямовуються на будівництво ґрунтозахисних і природоохоронних об'єктів; застосування системи пільг для виробників екологічно чистої продукції.

Для стимулювання сільськогосподарських товаровиробників при виробництві екологічно чистої продукції нами розроблений економічний механізм (рис. 1), в який входять такі основні блоки [1]:

- економічні важелі та стимули, що дозволяють підняти зацікавленість у виробництві екологічно чистої продукції;
- економічні санкції, які застосовуються до забруднювачів навколишнього середовища та порушників технології виробництва екологічно чистої продукції;
- організаційно-правові заходи для забезпечення ефективності застосування окремих елементів економічного механізму.

Запропонований економічний механізм дозволяє забезпечити пріоритетність інтересів споживача, а не одержання товаровиробником прибутку будь-якими засобами. Для агропромислового товаровиробника головним орієнтиром повинен

стати зацікавленість окремого споживача і суспільства в цілому в збільшенні екологічно чистих продуктів харчування.

Рис. 1. Елементи економічного механізму стимулювання виробництва екологічно чистої продукції сільськогосподарськими підприємствами

Система економічного стимулювання виробництва екологічно чистої продукції ґрунтується на встановленні податкових, цінових, кредитних, митних та інших пільг для підприємств, що виготовляють конкурентоспроможну, екологічно чисту, безвідходну продукцію; реалізують природоохоронні, ресурсозберігаючі технології і заходи та надають екологічні послуги.

Ефективне застосування інвестиційних стимулів у контролі за забрудненням вимагає того, щоб граничні витрати на зниження забруднення були меншими або дорівнювали граничній вигоді, отриманій внаслідок цього зниження. Принципи аналізу ефективності формують аналітичні основи для визначення її критеріїв. Для того, щоб податкові методи стимулювання інвестицій в результаті мали зменшення рівнів забруднення, приведена вартість податкових пільг повинна перевищувати приведену вартість витрат на природоохоронне обладнання.

Контроль якісного складу продуктів харчування не вирішує проблему гарантії нешкідливої продукції, оскільки не дає системних знань про наслідки споживання тієї

чи іншої продукції як складової взаємодії організму і середовища існування. У даному випадку потрібна система екологічного маркетингу, під якою ми розуміємо систему просування продукту на ринок з урахуванням його позитивних і негативних екологічних якостей та інших екологічних взаємодій, що залежать від геохімічних та інших умов місця продажу, враховують рівень здоров'я, характер споживання і споживання екологічно чистої продукції. Іншою стороною екологічного маркетингу буде підвищення вимог споживача до екологічної якості продукції та збільшення попиту на таку продукцію, що дозволить включити екологічний критерій у ринкові регулятори якості аграрної продукції.

Висновок. Для підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств-виробників зерна необхідно формування дієвого механізму управління їх інвестуванням з урахуванням екологічної складової, враховуючи специфіку агропромислового виробництва, здатного створити економічно вигідні умови для стимулювання накопичення аграрного капіталу та росту ефективності його використання, зокрема виробництва зернової продукції, збільшення її експорту, відтворення родючості ґрунтів за рахунок розвитку екологічного агропідприємництва та зниження кредитного ризику для збільшення обсягів залучення інвестицій у виробництво екологічно чистої продукції.

SUMMARY

The author analyzes the features of greening of grain production by agricultural enterprises, the use of economic mechanisms to stimulate production of environmentally friendly products. It is shown that the environmentally safe operation of farms – grain producers, increase their efficiency, investment attractiveness and competitiveness require observance of the requirements of environmental safety, the orientation of the ecological development.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Амбросов В.Я. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В.Я. Амбросов // Економіка України, № 1, 2009. – С. 67-73.
1. Закон України "Про інвестиційну діяльність". – [Електронний ресурс]. – Електронні дані // <http://portal.rada.gov.ua>
2. Коренюк П.І. Менеджмент навколишнього природного середовища: [монографія] / П.І. Коренюк. – Дніпропетровськ: Національна гірнича академія України, 2001. – 222 с.
3. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю.О. Лупенко; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2012. – 182 с.
4. Месель-Веселяк В.Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 12-17.
5. Мішенін Є.В. Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку: [монографія] / Є.В. Мішенін, Р.П. Косодій, В.М. Бутенко. – Суми: Папірус, 2011. – 334 с.
6. Руснак П.П. Економіка аграрних підприємств: [монографія] / П.П. Руснак, В.Г. Андрійчук, Г.В. Черевко, В.М. Микитюк та ін. – К., 2002. – 198 с.
7. Саблук П.Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.
8. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: [монографія] / П.А. Стецюк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 386 с.
9. Трегобчук В.М. Економічні проблеми відтворення і модернізації ресурсного потенціалу АПК / В.М. Трегобчук // Економіка АПК. – 1999. – №1(51). – С. 54-57.
10. Федоров М.М. Методичні підходи удосконалення оцінки сільськогосподарських земель / М.М. Федоров. // Агроінком. – 2006. – №11-12. – С.107-111.

Надійшла до редколегії 5 квітня 2013 р.